

Katyn: pieni suomalainen jälkikirjoitus

KIMMO RENTOLA

Katynin tragedian kannalta Suomi oli aivan sivussa ja osa muuta maailmaa, eikä siis ole asiallista tunkea Suomea ja suomalaisia tälle päänäyttämölle. Mutta jollakin pienellä sivunäyttämöllä Suomikin oli, sillä suhteessa Venäjään ja sitten Neuvostoliittoon Puolan ja Suomen kohtalot ovat monesti sivunneet tai heijastaneet toisiaan, ja niin myös Katynin kohdalla.

Puolalaisten sotavankiupseerien teloituksilla näyttää olleen oma hyytävä yhteytensä talvisotaan. Talvisodan syttyminen nimittäin herätti Neuvostoliitossa kysymyksen, mistä saataisiin tilaa suomalaisille sotavangeille, joita odotettiin huomattavia määriä. Sotavankileireille syntyi tilaa mm. luovuttamalla Saksalle ne puolalaiset vangit, jotka olivat kotoisin Saksan miehittämästä osasta Puolaa.¹ Mutta tarve oli edelleen huomattava, sillä jo talvisodan toisena päivänä sisäasiain kansankomissaari Lavrenti Berija käski pikaisesti varustaa uusia tiloja kaikkiaan 26500 sotavangille, joita odotettiin Suomen rintamalta.² NKVD:n sotavankihallinnon resursseihin kohdistui huomattava uusi rasitus, jolloin ryhdyttiin miettimään keinoja päästä entisistä eroon. Talvisodan syttymisen kärjistämässä tilanteessa puolalaisten upseerien vapauttaminen ei tietenkään voinut tulla ratkaisuna kyseeseen, päinvastoin, Neuvostoliiton kommunistipuolueen politbyroo päätti 3. joulukuuta, että kaikki Neuvostoliiton hallitsemilla alueilla olleet puolalaiset kantaupseerit vangittaisiin, myös ne, jotka olivat jääneet vangitsematta Itä-Puolan valtaamisen yhteydessä syyskuussa.³

Talvisota meni toisin kuin Moskovassa odotettiin eikä suomalaisia sotavankeja kertynytkään suuria määriä. Mutta puolalaisten upseerivankien kohtalon pyörä oli jo lähtenyt pyörimään eikä se enää seisahtunut, vaan lopullinen teloituspäätös tehtiin Moskovassa maaliskuun alussa 1940, viikkoa ennen talvisodan päättymistä. Suomea ei silloin enää mainittu, mutta ajankohdan huomioon ottaen on aihetta päätellä, että raat' an ratkaisun taustalla olivat myös talvisodan päättymisen tunnelmat. Vähän toista kuukautta aikaisemmin Stalin oli vielä lupailut surmaa Suomen armeijan valiojoukoille niin että vain naiset, lapset ja vanhukset jäisivät jäljelle.⁴ Kun siitä ei tullut mitään, Stalinin viha kohdistui niihin, jotka olivat puolustuskyvyttöminä ulottuvilla, puolalaisiin. Puolan kansalliseen mytologiaan kuuluva käsitys, jonka mukaan Puola on toistenkin puolesta kärsivä Kristus kansojen joukossa, ei ehkä sittenkään ole aivan vailla pohjaa.

Kun Saksa keväällä 1943 ryhtyi lyömään rumpua Katynin metsästä löytyneillä haudoilla, Suomi oli Saksan liittolainen ja myötäili sitä. Helsingin yliopiston patologian professori Arno Saxén kuului paikan päällä vierailleeseen Saksan kokoamaan kansainväliseen asiantuntijaryhmään, jossa oli myös puolueettomien Ruotsin ja Sveitsin edustajia toteamassa teloitukset neuvostoliittolaisten suorittamiksi.

Tästä seurasi sodan päätyttyä oma jälkinäytöksensä, sillä 5. maaliskuuta 1945 valvontakomission poliittinen neuvonantaja P.D. Orlov tiedusteli jyrkkään sävyyn ulkoministeri Carl Enckelliltä, ”kuka on ollut Katynin haudoilla ja kuka on kutsunut ne sinne.” Enckell koetti puolustaa Saxénia ja mainitsi hänen olleen siellä komennettuna, sanitäärimajurina.⁵ Oman jälkensä kysely jätti, niin kuin näky hallituksen keskeisten ministereiden ja presidentti Paasikiven neuvonpidossa Kultarannassa seuraavana kesänä, jolloin valvontakomissio aloitti ankaran painostuksensa sotasyllisjutun ja ’puhdistusten’ merkeissä. Ministeri Mauno Pekkala luetteli joukon ’kompromettoituneita’ yliopistomiehiä, ja professori Saxén oli Katynin tapauksen vuoksi heti toisena listalla. Myös toinen neuvostomielialoja aistinut ministeri, Urho Kekkonen, katsoi, ettei yliopistolla suinkaan riittäisi luvassa ollut saksalaismielisen akateemikko Nevanlinnan ero, vaan lisää päitä pitäisi pudota: Salmiala, Linkomies, Saxén jne.⁶ Yliopiston itsehallinnon vuoksi hallituksella ei kuitenkaan ollut suoria mahdollisuuksia erottamisiin.

Paasikiven ja Kekkosen Suomessa eivät Katynin kaltaiset Neuvostoliiton vanhat hirmuteot kuuluneet sellaisiin teemoihin, joita olisi haluttu jatkuvasti pitää esillä. Vanhemman polven ihmiset varmaankin muistivat tapauksen sota-ajalta ja säilyttivät silloin muodostuneen näkemyksensä syyllisyydestä, mutta nuoremmille asia saattoi jäädä hämäräksi. Kun Berliinin nuorisofestivaaleille heinäkuussa 1973 matkusti junalastillinen suomalaisia nuoria Neuvostoliiton kautta, isännät veivät heidät Minskistä busseilla katsomaan Katynia, saksalaisten todella tuhoamaa valkovenäläistä kylää, jonka paikalle oli pystytetty vaikuttava muistomerkki. Jokaisen tuhotun talon sijalle oli valettu sementtilaatta ja sille pystytetty kellotorni, ja kellot löivät hiljaa kumisten kukin omaan tahtiinsa paikalla surmattujen kyläläisten muistoksi. Näin nimi Katyni iskostettiin näiden tulevien suomalaisten vaikuttajien mieliin saksalaisten hirmutekona.

Vielä kerran Katyni tuli esiin Neuvostoliiton tarun loppuessa. Uusia uria avanneella Suomen-vierailullaan heinäkuussa 1992 Venäjän presidentti Boris Jeltsin kertoi junassa matkalla Turkuun presidentti Mauno Koivistolle, että virasta luopuessaan viimeinen neuvostojohtaja Mihail Gorbatšov oli luovuttanut NK:n pääsihteerin henkilökohtaisen arkiston, joka oli siirtynyt pääsihteeriltä toiselle. Jeltsiniä tietysti kiinnosti, mitä kansioissa oli. ”Vilkaisin paria niistä ja

hiukseni nousivat pystyyn. Ne olivat rikosten mappeja, entisen Neuvostoliiton tekemiä.” Koivisto oivalsi, että kyse oli ainakin Katynista.⁷

Tapaus vaikutti presidentti Koiviston niihin aikoihin muodostamaan käsitykseen, ettei totuus Neuvostoliitosta ollut suinkaan niin huono kuin oli luultu, vaan paljon parempi.

- 1 NKVD:n sotavankihallinnon päällikön P. Soprunenkon raportti 19.11. 1939, *Katyn. Plenniki neobjavlennoi voiny*, toim. N.S. Lebedeva ym. (Moskva 1997), s. 208-10.
- 2 Sisäasiain kansankomissaarin L.P. Berijan käsky no. 001445, 1.12. 1939, *Katyn, op. cit* (1997), s. 227-29.
- 3 NKP(b):n keskuskomitean politbyroon päätös 3.12. 1939, *Katyn, op. cit.* (1997), s. 237-38.
- 4 Georgi Dimitrovin päiväkirja 21.1. 1940, Georgi Dimitrov, *Dnevnik (9 mart 1933 – 6 fevruari 1949)* (Sofia: Sv. Kliment Ohridski 1997).
- 5 J.K. Paasikiven päiväkirja 6.3. 1945, *J.K. Paasikiven päiväkirjat*, I (WSOY 1985). Paikalla kävi myös journalisteja (Leppo ja Tigerstedt).
- 6 Paasikiven päiväkirja 11.7. 1945.
- 7 Mauno Koivisto, *Historian tekijät. Kaksi kautta II* (Kirjayhtymä 1995), s. 568-70.